

EVROATLANTSKI SAVEZNICI I NOVA RUSIJA

Marko Kusovac

With the disintegration of the Warsaw Pact and the former corpus of the USSR, the entire geopolitical pattern from the Cold War period practically disappeared. In that period, the Russian state establishment was very interested in the most dynamic integration of Russia into the Western system, which was viewed as an opportunity to integrate Russia into the community of developed countries that would be a catalyst for the economic and political recovery of the stumbling giant. The Euro-Atlantic policy of further expansion of NATO towards the east, i.e. countries of significant geo-strategic interest for the Russian politics, certainly caused the most friction in mutual relations. The accession of the former members of the Warsaw Pact, especially the Czech Republic, Hungary and Poland, had negative repercussions on manoeuvres in further efforts to democratize Russia.

Raspadom SSSR-a i dezintegracijom Varšavskog ugovora evroatlantski saveznici nijesu imali jasnu viziju kako tretirati novu Rusiju. Većina zapadnoevropskih saveznika, predvođenih Sjedinjenim Državama, shvatala je da Rusiju više ne mogu posmatrati kao glavnog hladnoratovskog neprijatelja, ali niko nije bio spreman tretirati je kao prijatelja. Gotovo cijela prva posthladnoratovska decenija prolazila je u međusobnom osluškivanju, preispitivanju, iskazanom nepovjerenju i svojevrsnom novom dokazivanju. Umjesto objektivnog sagledavanja i

uvažavanja međusobnih unutrašnjih, kao i regionalnih i širih globalnih trendova međunarodnog razvoja, novouspostavljenih veza i mogućnosti djelovanja, zapadnoevropski saveznici i Rusija pretvarali su se da su nadišli bipolarnu ideološku podjelu i da su spremni na sasvim drugačiji tip odnosa.

Pozivanje na opšteprihvaćene norme, poput razvoja demokracije, univerzalnih vrijednosti, slobode i prava pojedinca ili naroda, vjerskih sloboda, razvoja tržišne privrede, bilo je u stvari nadomiještanje za nedostatak konkretnih rješenja i prijedloga u cilju postizanja boljih odnosa euroatlantskih saveznika i Rusije.

Ruska politika u razdoblju nakon raspada SSSR-a bila je izuzetno otvorena prema Zapadu koji se smatrao kao jedinstvena struktura u kojoj se nalaze SAD i Zapadna Evropa. Novi predsjednik Jeljcin i ministar spoljnih poslova Kozirjev htjeli su izvršiti što bržu i potpuniju integraciju Rusije u taj zapadni sistem. Po njima, to je bila jedina šansa uspjeha transformacije Rusije iz socijalističkog modela u model tržišne ekonomije i modernog demokratskog društva. Za razliku od Gorbačova koji je vjerovao u mogućnost održavanja Sovjetskog Saveza kao države u novom sistemu međunarodnih odnosa sa svojim socijalističkim identitetom; novi lideri Rusije htjeli su izgraditi Rusiju bez njenog identiteta, odnosno sa punim prihvatanjem zapadnog identiteta i svih vrijednosti zapadnog društva.¹

U skladu sa tim Rusija je bila spremna ući u sve međunarodne organizacije zapadnog svijeta: NATO, EU i G-7. Ruske vođe stalno su upozoravali Zapad da im hitno treba pomoć kojom će poraziti komuniste i neofašiste. Jeljcin je tražio investicije kojima bi se mogla modernizovati ruska privreda.

Po mišljenju profesora Vukadinovića, ni Amerika, a sa njom i druge zapadne zemlje, nijesu žurile sa pružanjem pomoći. Rusija je primljena u MMF i Svjetsku banku u ljeto 1992. godine, a

¹ Vukadinović R., *Amerika i Rusija*, Politička kultura, Zagreb, 2008, str. 135.

kasnije uz ogromna protivljenja Velike Britanije i Njemačke i u G-7.² Svjestan neuspjeha svoje politike kod kuće, kao i nepopularnosti koja je pratila reforme u Rusiji, Jeljcin je na svim stranama tražio pomoć, ali je ipak najviše očekivao od nove Klintonove administracije.³

Bil Klinton (Bill Clinton) izabran je za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država u dramatičnim danima američke i svjetske historije. Kraj Hladnog rata, raspad socijalističkog Sovjetskog Saveza i raspuštanje Varšavskog ugovora označavali su i nestanak gotovo četrdesetogodišnjeg bipolarnog modela međunarodnih odnosa. Ideologija, kao moćno sredstvo okupljanja blokovski podijeljenih neprijateljskih zemalja, izgubila je svoj primarni, integracijski značaj. Ostavši iznenada bez dominantnog, permanentnog suparnika – SSSR-a, Sjedinjene Američke Države ostale su jedina svjetska velesila, u svijetu prepunom novih, do tada nepoznatih izazova, s rasplamsanim etničkim, vjerskim, nacionalnim teritorijalnim i drugim sukobima kao i brojnim neriješenim sporovima i različitostima u interesima znatno povećanog broja međunarodnih aktera širom svijeta.⁴

Nestankom postojećeg modela globalne kolektivne sigurnosti svijet je postao nesigurnijim, a postojeći mehanizmi organizacije Ujedinjenih nacija već u prvim poslijehladnoratovskim godinama pokazali su se kao nedovoljno efikasni u rješavanju postojećih problema. Stoga je razumljivo da su očekivanja američke i svjetske javnosti od novoizabranog američkog predsjednika Klintona u sređivanju međunarodnih prilika, te određivanju smjernica budućeg globalnog razvoja, bila velika. Nekadašnji američki državni sekretar, Henri Kisindžer, u svom djelu *Diplomatija* navodi da je u novijoj historiji međunarodnih

² Ibid, 135.

³ Čehulić L., *Clinton i novi svjetski poredak*, Zagreb, 2001, str. 150–155.

⁴ Čehulić L., *Demokracija i ljudska prava u posthladnoratovskoj američkoj i europskoj politici*, Polit. misao, Vol XXXVII, (2000), br. 2, str. 109–122.

odnosa u svakom vijeku postojala država „koja je temeljem svoga političkog, vojnog, ekonomskog, intelektualnog potencijala smatrala da ima moralno pravo oblikovati međunarodno okruženje u skladu sa vlastitim interesima i ciljevima“.⁵

U procjepu između nove uloge i položaja SAD-a u radikalno promijenjenom međunarodnom okružju te cjelokupne snage preostale svjetske supersile, ali i zabrinut za budućnost, američki narod vidio je u svom novoizabranom predsjedniku Klintonu personifikaciju jake države koja je spremna predvoditi novu međunarodnu zajednicu u pravcu prihvaćanja demokratskih vrijednosti.

Od prvog u potpunosti posthladnoratovskog američkog predsjednika, Klintona, očekivalo se da bude jak, odlučan američki vođa, s kojim će Amerika pokazati svijetu da je u stanju oduprijeti se i novonastalim izazovima globalnih razmjera: proliferaciji nuklearnog, biološko-hemijskog naoružanja, kao i materijala i opreme potrebne za njegovu proizvodnju, međunarodnom terorizmu, najrazličitijim oblicima međunarodnog kriminala, prodaji droge, zagađenju prirodne sredine, kršenju elementarnih oblika ljudskih prava.

Upravo brojne rasprave i pokušaji definisanja Novog svjetskog poretka, u kojem je pojam i upotreba sila u klasičnom smislu izgubila nekada dominantnu vrijednost, postupno su iskristalizirali razvoj demokracije, tzv. liberalne ekonomije i zaštitu ljudskih prava kao novih opšteprihvaćenih univerzalnih principa i vrijednosti globalne međunarodne zajednice.

Svoju viziju Novoga svjetskog poretka prvi put u američkom Kongresu izložio je predsjednik Buš početkom 1990. godine za vrijeme krize u Persijskom zalivu. U svom izvještaju pod nazivom *Novi svjetski poredak* Buš je rekao: „Pred nama je poredak koji se bori za svoje rođenje... poredak u kojem vladavina prava zamjenjuje vladavinu džungle, svijet u kojem narodi postaju

⁵ Kissinger, H., *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, str. 17.

odgovorni za poštivanje sloboda i prava, svijet u kojem jaki respektiraju slabije“. I u svojim kasnijim nastupima predsjednik Buš proklamirao je novi svjetski poredak, koristeći se klasičnom Vilsonovom terminologijom: „Imamo viziju novog partnerstva država, koje će se temeljiti na suradnji, konzultacijama, kolektivnoj akciji, putem međunarodnih regionalnih organizacija, partnerstva na temelju poštovanja prava i zakona, dijeljenja obaveza i troškova, partnerstva čiji je cilj povećanje demokracije, prosperiteta, mira, smanjenja naoružanja i poštovanja ljudskih prava“.⁶

Elementi američko-ruskog (ne)slaganja

Iako su Buš i Gorbačov na svom sastanku na Malti 1989. godine tvrdili da se raspad socijalističkog sistema u Istočnoj Evropi i promjene koje su započete neće uzeti kao izraz jednostrane zapadne pobjede, već da će biti interpretirane kao pobjeda demokratije na obje strane, ipak do toga nije došlo. Rusija je bila viđena kao poražena zemlja koja je upoređivana sa poraženim silama u Drugom svjetskom ratu.

Rusija se po mišljenju uglednog profesora Stefana Koena željela prikazati kao zemlja bez punog suvereniteta na unutrašnjem planu i zemlja sa autonomnim interesima na međunarodnoj ravni.

Praktične mjere, koje je Zapad na čelu sa Amerikom htio postaviti u postsovjetskoj Rusiji, svodile su se na nadgledanje postkomunističkog političkog i ekonomskog razvoja, stepena odnosa Rusije sa bivšim republikama, realizacije zapadnih projekata tranzicije i pokušaja uvođenja zapadnog demokratskog modela u Rusiju. U tom sklopu bio je vidljiv i snažan američki pritisak da onemogući bilo kakvo novo okupljanje bivših sovjetskih republika sa Rusijom. Najave mogućeg pove-

⁶ Kissinger, H., *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York, 1994, 804–805.

zivanja Rusije, Bjelorusije i Ukrajine, a zatim samo Bjelorusije i Rusije bile su odmah u Vašingtonu dočekane sa energičnim protivljenjem, jer se u njima vidjela prilika, prije svega, za jačanje ruskih pozicija.

Kako bi SAD parirale takvim novim ruskim nastojanjima jačanja pozicija, u Vašingtonu je odlučeno da se prekrši obećanje dato Gorbačovu o neširenju NATO-a na Istok.

Klintonova administracija bila je ta koja je, smatrajući da je Rusija slaba, odlučila započeti proces širenja NATO-a. Bušova administracija povukla se jednostrano iz ABM sporazuma i nastavila je sa širenjima NATO-a na istok, mnogo inča dalje od onoga što je Bejker bio naznačio. Rusija je bila među prvim zemljama koje su nakon terorističkog napada od 11. septembra 2001. godine izrazile želju za uključivanje u Antiterorističku koaliciju, ona je isto tako pružila i podršku američkim vojnim naporima u Afganistanu, no to nije spriječilo Ameriku da uđe u sferu tradicionalnog ruskog interesa energetske rezerve od Baltika, Ukrajine, Gruzije pa do Centralne Azije i Kaspijskog mora.

Poslije propasti Sovjetskog Saveza, Rusija više nije bila u stanju da bude suparnik SAD u pogledu političke moći, tako da su administracije u Vašingtonu bile ohrabrene da prošire svoj uticaj na istočnu i jugoistočnu Evropu, pa čak i na Zajednicu nezavisnih država (ZND).⁷

U odnosima realnijeg sagledavanja ruskih objektivnih vrijednosti i mogućnosti djelovanja, ali i trajne želje evroatlantskih saveznika da Rusija ipak na neki način ostane involvirana u evropski prostor, odnosi Rusije sa Zapadom temeljili su se na obostranim kalkulacijama i međusobnom iscrpljivanju oko sljedećih glavnih problema:⁸

⁷ Michael Rywkin, "Russia: In Quest of Superpower Status", u: *American Foreign Policy Interests*, 30. 01. 2008. 1, str. 13–21.

⁸ Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 281.

1. proširenja NATO-a
2. odnosa prema zemljama bližeg inostranstva
3. proliferacije oružja za masovno uništenje
4. situacije na Balkanu i u Čečeniji

Upravo ruske reakcije na širenje NATO-a izazvale su najviše sporova, kako unutar SAD-a tako i u članicama NATO-a. Dio zapadnih teoretičara smatrao je da je proširenju saveza trebalo pristupiti odmah nakon raspada SSSR-a, ne ostavljajući vremena ni prostora ruskoj politici da za uzvrat traži neke ustupke. Dio visokopozicioniranih američkih službenika u to vrijeme je smatrao kako proširenje NATO-a ide na ruku Rusiji jer će:⁹

1. američke snage ostati i dalje uključene u izgradnju evropskog bezbjednosnog sistema;
2. evroatlantske snage doprinijeti stabilizaciji prilika u postsocijalističkim zemljama centralne i istočne Evrope;
3. Njemačka kao dio integralnog evroatlantskog sistema bezbjednosti neće izgrađivati sopstvenu nacionalnu bezbjednost i politiku.

Po njihovom mišljenju, upravo su to glavni problemi koji su zabrinjavali Rusiju. Na primjer, američka državna sekretarka u to vrijeme Medlin Olbrajt izjavila je za list *The Economist*: „Rusija kao i evroatlantski saveznici treba mir i stabilnost na području centralne i istočne Evrope“.¹⁰ Po njenom mišljenju, rusko protivljenje širenju NATO-a posljedica je ruskog hladnoratovskog poimanja Sjeveroatlantskog saveza i sovjetskih zemalja – satelita u Istočnoj Evropi. Dakle, rusko protivljenje proširenja NATO-a dalje na Istok bilo je rezultat straha, nepovjerenja i hladnoratovskog iskustva.

⁹ Yost S. D., *NATO Transformed: The Alliance's New Role in International Security*, United States Institute of Peace Press, Washington, 1998, str. 131.

¹⁰ Albright M., „Enlarging NATO“, *The Economist*, str. 22–23, vidjeti: Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 282–283.

Nakon dugotrajnih iscrpljujućih borbi za i protiv širenja NATO-a i ruskih primjedbi evroatlanski saveznici zaključili su da Rusija ipak ne smije zaustaviti ili odložiti širenje Saveza.

Rusija je od početka, na razne načine bila involvirana u preobražaj same organizacije NATO-a, stvaranje novog evropskog bezbjednosnog sistema kao i u proces oko širenja NATO-a novim članicama. Ruske reakcije, iako uglavnom suprotne stajalištima SAD-a, u praksi ipak nijesu bile toliko drastične da Rusiju isključe iz tih procesa. Sa druge strane, Zapad je imao dovoljno sredstava, instrumenata i moći da Rusiju drži prisutnom, ali ne i direktno uključenom u ta zbivanja.

Zbog skromnih rezultata koji su postignuti na istoku, a u cilju ubrzanja izgradnje sistema bezbjednosti u istočnoj i jugoistočnoj Evropi, te Rusiji, NATO je održao i sastanak na vrhu u Briselu u januaru 1994. godine. Za razliku od prijašnjih sastanaka na vrhu, rezultate od ovog nije očekivalo samo 16 članica nego i više od deset kandidata za članstvo u toj organizaciji. Na samitu NATO-a u Briselu, kao što se i očekivalo, glavne teme razgovora su bile: učvršćivanje „transatlanske veze“ boljim američko-evropskim povezivanjem i utvrđivanjem strategije bezbjednosti na evropskom kontinentu za 21. vijek gdje su centralno mjesto zauzimali Istočna i Jugoistočna Evropa, Rusija i rat u Bosni i Hercegovini. Članice NATO-a, kojima je jedinstvo na ovom samitu bilo potrebnije nego ikad prije, nastojale su raspravljati samo o temama o kojima je postojao visok stepen saglasnosti. Glavni rezultat samita bilo je potpisivanje dokumenta.

U početku, Moskva je gledala na proces učlanjenja bivših komunističkih zemalja u NATO, prije svega Češke, Mađarske pa i Poljske, kao na neželjen razvoj događaja, ali ne i prijetnju.¹¹ Mada je bilo uglavnom simboličkog karaktera, Rusija je 1994.

¹¹ Štavljanin D., *Hladni mir: Kavkaz i Kosovo*, Radio Slobodna Evropa i Čigoja štampa, Prag/Beograd, 2009, str. 46.

godine pristupila Partnerstvu za mir, ali je 1997. godine odustala od potpunog učešća u programu „usled domaćeg pritiska i sumnjičavosti prema NATO-u“.

Partnerstvo za mir,
nove platforme za odnose sa zemljama „nove demokratije“

„Partnerstvo za mir“ je predstavljeno kao konceptijski dokument evropske bezbjednosti na pragu novog vijeka kojim se demokratskim državama izvan NATO-a daju mogućnosti saradnje s njenim političkim i vojnim tijelima i otvaraju perspektive za primanje u punopravno članstvo.¹²

Rusija je bila članica NATO Sjevernoatlanskog vijeća za saradnju, a nakon formiranja Partnerstva za mir (PzM) očekivalo se da i Rusija ponudi svoj individualni program saradnje sa tom organizacijom. U januaru 1994. godina kada je Partnerstvo zaživjelo, Rusija je bila zadovoljna, vidjevši u njemu nastojanje evroatlantskih saveznika da ipak prolongiraju primanje novih članica centralne i istočne Evrope u svoje članstvo. Iste godine, 22. avgusta, Moskva je potpisala Okvirni dokument Partnerstva, čime je načelno pristala na veću kooperativnu saradnju sa evroatlantskim saveznicima unutar, ali i izvan, okvira ponuđenih Partnerstvom. Ubrzo, je međutim, rusko rukovodstvo počelo borbu za specijalan, povlašćeni položaj na bezbjednosnom planu u odnosima sa Zapadom. Predsjednik Jeljcin tražio je specijalni ugovor sa NATO-om za Rusiju. Čelnici Sjeveroatlanskog saveza nijesu bili voljni nagraditi Moskvu nekim specijalnim statusom unutar Partnerstva za mir.

Na sastanku NATO-a u novembru 1994. ruski ministar spoljnih poslova Andrej Kozirjev odbio je da potpiše Individualni program saradnje Rusije i Partnerstva za mir i najavio

¹² Tatalović S., „NATO, Partnerstvo za mir položaj i perspektive zemalja istočne i jugoistočne Evrope“, *Politička misao*, Vol. XXXII, broj 2, str. 19–37.

povlaćanje Rusije iz svih daljih zajedničkih oblika saradnje sa NATO-om izvan Partnerstva.

Odnos Rusije i NATO-a dodatno je zakomplikovala vazдушna kampanja američkih snaga u Bosni i Hercegovini. Iz tog razloga, Kozirjev iz protesta nije htio otputovati u Brisel gdje je 21. aprila trebao potpisati ugovor o ruskom pristupanju Partnerstvu za mir. Ipak, velika senzibilnost Rusije u pogledu njene uloge u bezbjednosnom poretku Evrope splasnula je pod uticajem sve težeg i nestabilnog političko-ekonomskog stanja u zemlji. Ruski ministar Kozirjev je ipak 3. marta 1995, godine napokon potpisao i Individualni program Partnerstva za mir za Rusiju.

Rusija je bila relativno pasivan član Partnerstva za mir. Saradnja unutar Partnerstva svodila se na zajedničke vježbe i akcije spašavanja civilnog stanovništva, dok je u vojnom smislu u poređenju sa drugim članicama ta saradnja bila zanemarljiva. Sjedinjene Države su bile odlučne da šire NATO na Istok. To se može vidjeti i iz govora Strouba Talbota, zamjenika američkog državnog sekretara, na primjedbe Rusije. On je smatrao da protivljenje Rusije neće odložiti proširenje, već će samo pojačati sumnje o njenim namjerama u budućnosti.¹³

U zahuktaloj diplomatskoj aktivnosti evroatlanskih saveznika da se Rusija ipak privoli na primanje novih članica NATO, izdvađa se nastojanje Viliijama Koena tokom 1997. godine. Američki ministar odbrane, samo mjesec dana prije zaključenja Sporazuma o saradnji NATO i Rusije, oštro je istupio prema Rusiji rekavši da u svojoj daljoj aktivnosti u pogledu širenja NATO-a, evroatlanski saveznici neće dozvoliti Rusiji da:¹⁴

- odloži širenje NATO-a
- dobije pravo veta na odluke donesene u okviru Alijanse

¹³ Talbott S., "Why NATO Should Grow", *The New York Review of Books*, Vol. 42, No. 13, 1995. vidjeti: Štavljanin D., *Hladni mir: Kavkaz i Kosovo*, Radio Slobodna Evropa i Čigoja štampa, Prag/Beograd, 2009, str. 44.

¹⁴ Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 285.

- izdvoji bilo koju zemlju, sada ili u budućnosti, iz mogućeg potencijalnog članstva u NATO-u
- zamijeni NATO nekom drugom bezbjednosnom institucijom u Evropi
- nametne mogućnost „članstva drugog reda“ za buduće novoprimitljene članice Alijanse.

Pitanje stacioniranja nuklearnog naoružanja na teritoriji budućih članica NATO-a takođe je bila važna tema NATO – ruskih pregovora prije samog proširenja Alijanse. Odlučno rusko protivljenje takvom scenariju umirile su tvrdnje Alijanse 1996. godine.

Sljedeći značajan korak ka uspostavljanju prisnije saradnje NATO sa Rusijom, načinjen je u Parizu, 27. maja 1997. godine, kada je potpisan Osnivački akt o uzajamnim odnosima, saradnji i bezbjednosti između NATO i Rusije. Osnivački akt odražava promjenu bezbjednosnog okruženja u Evropi i predstavlja opredjeljenje NATO-a i Rusije da zajedno grade trajni mir u evroatlantskom regionu.

Za SAD ovaj Sporazum je bitan jer je njime uklonjeno rusko protivljenje uključivanju novih država u NATO. Potpisivanjem Sporazuma Rusija i NATO izjavili su da se više ne smatraju protivnicima.

Sporazum između Rusije i NATO-a temelji se na sljedećim načelima:¹⁵

- razvijanje na osnovi transparentnosti čvrstog, stabilnog, pouzdanog i ravnopravnog partnerstva i saradnje u svrhu učvršćivanja bezbjednosti i stabilnosti u evroatlantskom području
- priznanje životno važne uloge koju ima demokratija, politički pluralizam, vladavina zakona i poštovanje prava čovjeka i građanskih sloboda, te razvoj tržišne ekonomije na razvoj opšteg blagostanja i bezbjednosti

¹⁵ Tatalović S., *NATO – Rusija: Partnerstvo ili sukobljavanje*, Informator, br. 4547, 1997, str. 14; vidjeti u: Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 286.

- odricanje u primjeni sile ili prijetnje silom jedne države prema drugoj državi, njenom suverenitetu, teritorijalnom integritetu ili političkoj nezavisnosti na način koji je suprotan povelji UN

- uvažavanje suvereniteta, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta svih država i njihovog prava na izbor za stvaranje sopstvene bezbjednosti, nepovredivosti granica i prava naroda na samoopredjeljenje

- uzajamna transparentnost u planiranju i ostvarenju odbrambene politike i vojnih doktrina

- prevencija sukoba i rješavanje sporova mirnim putem

- potpora, u svakom konkretnom slučaju, mirovnim operacijama, koje se ostvaruju pod vođstvom Savjeta bezbjednosti UN-a ili u sklopu odgovornosti OESS-a.

U svrhu sprovođenja sporazuma uspostavljen je Stalni zajednički savjet NATO-Rusija. Ovaj Savjet uspostavio je okvir za saradnju, izgradnju međusobnog povjerenja i konsultacije o bezbjednosnim pitanjima od obostranog interesa, između NATO-a i Rusije. Između ostalog, u okviru Stalnog zajedničkog savjeta, NATO i Rusija razvili su saradnju u sljedećim oblastima:

- sprečavanje širenja oružja za masovno uništenje
- razmjena informacija o politici bezbjednosti i odbrane
- razmjena informacija o oružanim snagama
- konverzija odbrambene industrije
- pitanja odbrane i životne sredine
- pripremljenost za reagovanje na vanredne situacije u civilnom sektoru i

- moguće zajedničke akcije, uključujući misije očuvanja mira.

Može se uvidjeti da su Sporazumom evroatlaski saveznici, a prvenstveno Sjedinjene Države, dale Rusiji odgovarajuće mjesto u Evropi koje joj omogućuje potreban nadzor bezbjednosnih procesa na njenim zapadnim granicama. Uz to, svjesna ruskih ekonomskih problema i teškog socijalnog stanja u tom

vremenu, američka politika, za postizanje svojih ciljeva, ponovo je vezala bezbjednosni uz ekonomski aspekt. Naime, nakon potpisivanja Sporazuma ruske demokratske snage dobile su velike finansijske kredite, kao i obećanja o daljoj finansijskoj i materijalnoj pomoći u slučaju destabilizacije zemlje.

Krajem devedesetih godina prošlog vijeka dinamika odnosa poprimila je izrazito negativne konotacije. Širenje NATO-a na Istok, NATO-va *out-of-area* akcija na Kosovu, sukob u Čečeniji doprinijeli su da se odnosi evroatlantskih saveznika i Rusije povezuju sa terminima „hladni mir“ (*cold peace*) ili „novi hladni rat“ (*new cold war*). U *ad hoc* usponima i padovima karaktera odnosa evroatlantski saveznici, predvođeni Sjedinjenim Državama, gotovo uvijek su davali do znanja Rusiji da od njenog nekadašnjeg statusa supersile, osim diskutabilnog nuklearnog naoružanja, nije ostalo gotovo ništa vrijedno što bi joj omogućavalo da uđe u povlašćeni Atlantski klub.¹⁶

Sa druge strane, svi ruski posthladnoratovski predsjednici imali su ambiciozne vizije da će Rusija uz pomoć Zapada, u promijenjenim međunarodnim okolnostima, relativno brzo modernizovati svoju privredu, stabilizovati finansijski sistem, uspostaviti pravnu državu i tržišnu privredu, razviti civilno društvo, te na taj način postati kompatibilna zapadnoevropskim demokratijama.

Ruska vojna industrija, koja je nekada po svemu parirala vojnoj industriji Zapada, kao i njen vojni establišment, dvije decenije u posthladnoratovskom periodu suočavala se sa ozbiljnim problemima. Ništa bolje stanje nije bilo ni u ostalom dijelu ruske privrede koja je iz procesa bolne tranzicije izašla sa novim nagomilanim problemima.

¹⁶ Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 321.

Rusija i „blisko inostranstvo“

Poslije raspada SSSR-a, Moskva je brzo utvrdila politiku prema bivšim republikama, koje su označene kao „blisko inostranstvo“. Doktrinom „bliskog inostranstva“ bivše sovjetske republike označene su kao „zona vitalnih interesa“ Ruske Federacije, a riječ je o odbrani ruskih zajednica ali i o nastavku kontrole nad postsovjetskim prostorom.¹⁷ Dokaz tome je i miješanje Rusije u niz sukoba koji su izbili u nekoliko bivših sovjetskih republika. U više navrata Rusija je vojno intervenirala, i politički podržavala rusku manjinu u Moldaviji, Gruziji, Ukrajini, Kazahstanu pod izgovorom da želi da zaštiti prava sopstvenog naroda u susjednim *ex* sovjetskim republikama.

Rusija je podržavala niz revolucija koje su za cilj imale obaranje sa vlasti prozapadno orijentisanih vlada i njihovih predsjednika. To miješanje Rusije u unutrašnje prilike suverenih država u „bliskom inostranstvu“ Zapad nije odobravao.

Ekonomska povezanost, energetske sistemi, putevi i željeznice, vojska, ali i velika heterogenost nacionalnih sistema, glavne su spojnice koje su povezivale ZND sa novom Rusijom. U samom početku ruska spoljna politika davala je dominantno mjesto određenju odnosa sa Zapadom, odnosno Sjedinjenim Državama, pa je prostor ZND-a ostao dugo po strani. Kako su veze sa Zapadom slabile, sve je uticajnija bila ruska opozicija koja je optuživala predsjednika Jeljcina da se bavi isključivo odnosima sa Zapadom, te da zapostavlja teritoriju bivšeg SSSR-a.

Neispunjena ruska očekivanja u pogledu stvaranja velikog strateškog partnerstva i dobijanja ravnopravne uloge Rusije u međunarodnoj zajednici, kao i sve naglašenije unutrašnje kritike

¹⁷ Vjačeslav Avijucki, *Kontinentalne geopolitike: svijet u XXI vijeku*, Clio, 2009, str. 104.

u pogledu nerješavanja statusa Rusa u bliskom inostranstvu, doveli su do prekretnice u spoljnoj politici.¹⁸

U svom najužem smislu, proritet odnosa sa najbližim inostranstvom, uključuje razumno stanovište da se Rusija prvo mora koncentrisati na odnose sa novim nezavisnim državama, naročito zbog toga što su sve one vezane za Rusiju kao rezultat smišljeno gajene sovjetske politike promovisanja ekonomske međuzavisnosti. Ovo je imalo svoj, kako ekonomski, tako i geopolitički aspekt. „Zajednički ekonomski prostor“ o kojem su novi ruski lideri često govorili, bio je stvarnost koju lideri novih nezavisnih država nijesu mogli ignorisati. Kooperacija i čak integracija bile su ekonomske nužnosti. Bilo je ne samo normalno već i poželjno promovisati zajedničke ZND institucije kako bi se prevladali ekonomski rascjepi i fragmentacija proizvedeni političkim raspadom Sovjetskog saveza.

Septembra 1995. godine predsjednik Boris Jelcin je objavio zvanični dokument o ruskoj politici prema ZND koji kodifikuje ruske ciljeve kao sljedeće: „Glavni cilj ruske politike prema ZND je da stvori ekonomski i politički integrisanu asocijaciju država sposobnu da utvrdi svoje pravo mjesto u svjetskoj zajednici... da učvrsti Rusiju kao vodeću silu u stvaranju novog sistema međudržavnih političkih i ekonomskih odnosa na teritoriji prosovjetskog prostora“.¹⁹

Ovdje se može uočiti da je naglasak stavljen na političke dimenzije ovog poduhvata, na stvaranje jedinstvenog entiteta koji zahtijeva svoje mjesto u svjetskom sistemu i na rusku dominantnu poziciju u tom entitetu. Na liniji ovakvog pristupa Moskva insistira da vojne i političke veze između Rusije i novokonstruisane ZND budu takođe ojačane: da bude stvorena zajednička vojna komanda; da oružane snage ZND budu povezane formalnim ugovorom; da „spoljašnje“ granice ZND

¹⁸ Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003, str. 288.

¹⁹ Bžežinski Z., *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica, 2001, str. 103.

budu podvrgnute centralizovanoj kontroli; da ruske snage igraju odlučujuću ulogu u svakoj akciji održanja mira unutar ZND; i da zajednička spoljna politika bude oblikovana unutar ZND, čije bi glavne institucije trebalo da budu smještene u Moskvi (a ne u Minsku, kako je prvobitno dogovoreno 1991. godine), sa ruskim predsjednikom koji je predsjedavao ZND samitima.

Otpor moskovskom shvatanju integracije bio je osobito jak u Ukrajini. Njeni lideri su brzo uočili da takva „integracija“, posebno ako se imaju u vidu ruske rezerve prema legitimaciji, može voditi gubitku nacionalnog suvereniteta. Štaviše, tvrdi odnos Rusije prema novoj ukrajinskoj državi – njena nesprenost da prizna ukrajinske granice, njeno dovođenje u pitanje ukrajinskog prava na Krim, njeno insistiranje na ekskluzivnoj ekstrateritorijalnoj kontroli nad lukom u Sevastopolju – dao je rastućem ukrajinskom nacionalizmu specifičnu boju. Samoodređenje ukrajinskog nacionaliteta, za vrijeme kritične formativne faze u istoriji nove države, bilo je na taj način skrenuto sa tradicionalno antipoljskog ili antiromanskog usmjerenja na orijentaciju suprotstavljanja bilo kom ruskom prijedlogu za veću integrisanost ZND, za specijalnu slovensku zajednicu (sa Rusijom i Bjelorusijom) ili pak za evroazijsku uniju pošto su se ovakva zalaganja tumačila kao izraz prikrivene ruske imperijalne taktike. Odlučnost Ukrajine da sačuva svoju nezavisnost bila je ohrabrivana spoljašnjom podrškom. Iako je u početku Zapad, posebno SAD, bio trom u prepoznavanju geopolitičkog značaja posebne ukrajinske države, sredinom 90-tih, i Amerika i Njemačka postale su snažna zaleđina kijevskog separatnog identiteta.

Bez Ukrajine, kao što je već primijećeno, imperijalna obnova zasnovana na ZND-u ili na evroazijanizmu, ne bi mogla biti realna opcija. Imperija bez Ukrajine bi vjerovatno vodila ka Rusiji koja bi postala daleko više okrenuta prema Aziji i udaljena od Evrope. Štaviše, evroazijanizam takođe ne bi bio

privlačan za nove nezavisne zemlje Centralne Azije (od kojih su neke težile ka novom savezu sa Moskvom). Uzbekistan je postao posebno aktivan u pružanju podrške Ukrajini u njenim nastojanjima da se odupre svakom uzdizanju Zajednice nezavisnih država u supranacionalni entitet i ruskim inicijativama usmjerenim ka jačanju ZND-a.

Ostale države unutar ZND-a nastojale su da se okupe oko Ukrajine i Uzbekistana kako bi odbile pritisak Moskve u pravcu stvaranja tješnjih političkih i vojnih integracija. Osjećanje za nacionalnu svijest bilo je produbljivano u gotovo svim novim državama, svijest je uglavnom bila usredsređena na odbacivanje prošlog podvrgavanja Moskvi kao kolonijalizmu i na iskorjenjivanju njegovih različitih ostataka.

Ukratko, geopolitička neadekvatnost politike koja je davala prioritet najbližem inostranstvu sastojala se u tome što Rusija nije bila politički dovoljno jaka da bi mogla nametnuti svoju volju i svoju viziju ZND-a i evroazijatizma, a ekonomski dovoljno atraktivna da bi bila u stanju da „zavede“ nove države. Ruski pritisak je učinio da se one okrenu traženju udaljenijih spoljašnjih veza, prije svega sa Zapadom, ali u nekim slučajevima sa Kinom i ključnim islamskim zemljama na Jugu. Kako smatra Zbignjev Bžežinski opcija „bližeg inostranstva“ ponudila je Rusiji na taj način ne geopolitičko rješenje, već geopolitičku iluziju.

Proliferacija oružja za masovno uništenje

Uz pitanje nuklearnog naoružanja i njegove proizvodnje proliferacija oružja za masovno uništenje postala je top tema u razgovorima evroatlantskih saveznika i Rusije. Čak su i predsjednici Klinton i Jeljcin imali više bilateralnih sastanaka da bi razgovarali o ovom problemu. Erozija državnih sistema nastala nakon pada Sovjetskog Saveza, kao i posljedice ekonomskih

slabosti, koje su uslovljavale loše socijalne i društvene uslove povećali su rizik „odliva mozgova“ naučnog i tehničkog osoblja prema onim državama ili akterima zainteresiranim za stvaranje sopstvenog potencijala oružja za masovno uništavanje.²⁰

Upravo tom tematikom, evroatlanski saveznici, a posebno SAD pokazivali su Rusiji da je nekadašnje supersila postala superproblem sa mnogo neriješenih pitanja. Raspadom SSSR-a sovjetski nuklearni arsenal ostao je disperziran u nekoliko novoosnovanih zemalja²¹. Nekima od njih to je bio prvi put da su stekle status međunarodno priznate države, a poučene šezdesetogodišnjim sovjetskim iskustvom, opstanak nuklearnog naoružanja i baza za njegovu proizvodnju označavalo je dodatnu prednost. Tim više što gotovo nijedna zemlja formirana po raspadu SSSR-a nije bila u stanju da sopstvenim snagama obezbjedi snagu organizovanja države. Brojni neriješeni problemi sa susjedima (teritorijalni problemi, neriješene granice, etnički, vjerski) dodatno su usložnjavali probleme postsocijalističkim državama. Posjedovanje zaostalog sovjetskog, bilo konvencionalnog, bilo nuklearnog ili nekog drugog oružja za masovno uništenje u takvim nesređenim prilikama svakako je povećavalo ugled neke zemlje.

Ono što je evroatlanske saveznike najviše mučilo bilo je pitanje mogućnosti proliferacije oružja za masovno uništenje na području centralnoazijskog ali i evropskog područja. Takođe, u bivšem SSSR-u stručnjaci koji su se bavili nuklearnim i drugim naoružanjem bili su veoma cijenjeni i uživali velike plate i drugi niz beneficija. Raspadom velike države njihov društveni i materijalni status je naglo opao pa su lako dostupni na svjetskom globalnom tržištu od strane bogatijih zemalja koje

²⁰ Klasan V., „Utjecaj proliferacije oružja za masovno uništenje na sigurnost Europske unije“, *National security and the future*, Vol. 13, No. 1–2, 2012, str. 141.

²¹ Čehulić L., *Euroatlantizam*, Politička kultura, Zagreb, 2003. str. 289.

žele ili već imaju oružje za masovno uništenje. Stoga je veliki broj visokoobrazovanih stručnjaka emigrirao ne samo iz Rusije nego i iz drugih postsovjetskih zemalja. Njihova znanja bili su tražena i visoko vrednovana ne samo na Zapadu već i kod tzv. *rogue states*, ali i kod azijskih regionalnih sila.

Zapad je morao više saznati o stvarnom sovjetskom nuklearnom arsenalu, o njegovom stanju i bezbjednosti. Takođe, gubitkom baltičkih zemalja i nekoliko važnih nuklearnih centrala na granicama postavilo se i pitanje rješavanja nuklearnog otpada.

Uz neriješeno pitanje granica, na nekim djelovima čak i otvorenih oružanih sukoba, kao i demoralizujućim privrednim stanjem cjelokupno područje bivšeg SSSR-a postalo je idealan teren za za transport i krijumčarenje vojnog naoružanja i opreme, uključujući i nuklearno.

Evroatlantski saveznici, a posebno SAD nijesu se bojali toliko za prostor bivšeg SSSR-a. Proliferacija naoružanja i vojne opreme definisana je kao visokorizičan izvor nestabilnosti i nesigurnosti u novom svjetskom poretku, što znači da bi prijetnje po evroatlantski prostor mogle doći iz bilo kog dijela svijeta.

Situacija na Balkanu

Balkan je prostor koji je ruska politika tradicionalno doživljavala kao sferu svog uticaja. Tragična zbivanja raspada jugoslovenske federacije dokazala su da ni evropski saveznici ali ni Rusija nemaju konkretne političke volje ni objektivnih sredstava i instrumenata da zaustave otvorene oružane sukobe. Američka politika je ipak imala snage i donijela mir na Balkan.

Upravo zbog specifičnosti ovog prostora u odnosima sa Rusijom, može se reći da je američka politika testirala stvarne, političke, ekonomske pa i konkretne vojne mogućnosti i dosege ruskog djelovanja na Balkanu a i šire. Neuspjesi ili ograničeni uspjesi Rusije na Balkanu trebali su pokazati ostatku

međunarodne zajednice mjesto i ulogu Rusije u novom svjetskom poretku. Sasvim je izvjesno da je američka politika iskoristila Balkan kao lakmus papir za utvrđivanje sopstvenih veza i smjerova akcija u odnosu na definisanje sopstvenih bilateralnih odnosa sa Rusijom pa je željela pokazati Rusiji stvarnu moć NATO organizacije. To je i učinila kada su NATO snage, bez odobrenja Savjeta bezbjednosti UN gdje je Rusija imala pravo veta, pokrenule vazdušnu intervenciju na Kosovu 1999. godine.